

MAGYAR HALLGATÓK KÜLFÖLDÖN

AZ ALÁBBI ÍRÁS CÉLJA, HOGY A HOZZÁFÉRHETŐ adatok alapján képet adjon a magyar felsőoktatásban tanuló hallgatók külföldre irányuló szakmai mobilitásáról. Ezen belül részletesebben vizsgálja a hallgatói mobilitás jellemző irányait, a támogatáshoz való hozzájutás esélyeit, valamint azt, hogy melyek a mobilitásban való részvétel ösztönzői és akadályai. Korábbi vizsgálatok felhasználásával kitér arra, hogyan értékelik a hallgatók a mobilitási lehetőségeket és hogyan jellemezhetők a külföldön folytatott tanulmányok közvetlen illetve közvetett hatásai.

A mobilitás keretei

Az Európai Unió tagországaiban a felsőoktatásban tanuló hallgatóknak hozzávetőleg 10–15 százaléka nevezhető mobilnak, azaz ennyi diák tölt el hosszabb- rövidebb időt külföldön felsőfokú tanulmányainak ideje alatt. Ez az arány persze jelentős különbségeket mutat az egyes országokban, 2000-ben kilenc ország részvételével szervezett felmérés adatai szerint legnagyobb arányban a német diákok folytattak tanulmányokat külföldön (19 százalék), de a francia és az ír hallgatók aránya is elérte a 10 százalékot (*Snitzler 2003*). A magyar felsőoktatásban a külföldön tanulmányokat folytató hallgatók aránya jóval kisebb, jelenleg legfeljebb 2 százalék körülire becsülhető.

A hallgatók egyik része szervezett módon vesz részt különféle mobilitási programokban, vagyis a saját képzőintézménye szakmai kapcsolatai révén jut el külföldi intézményekbe, és tölt ott anyagi és szakmai támogatással néhány hetet vagy hónapot. E programok közül európai szinten is a Socrates/Erasmus a legkiterjedtebb. A szervezett programban résztvevők egy része (a nyugat európai országokban kb. egy tizede, a magyar hallgatóknak jóval kisebb aránya) csupán szakmai támogatást kap külföldi tartózkodása idejére, pénzbeli támogatásban nem részesül.

A hallgatók másik része nem szervezett keretek között jut el külföldre tanulni, hanem maga keres céljainak megfelelő intézményt illetve képzési programot. A nyugat-európai országok egy részében arányuk meg is haladhatja a szervezett mobilitási programokban résztvevők arányát. A magyar hallgatóknak a szervezett programoktól függetlenül külföldön tanuló csoportjára jellemzőnek mondható, hogy a teljes képzési programot elvégzik, és a maguk választotta intézményben saját költségükön szereznek diplomát. Mivel azonban nem mindenki honosíttatja

a megszerzett bizonyítványt, így – regisztrációs rendszer hiányában – a külföldön (is) tanulmányokat folytató magyar diákok száma pontosan nem ismert.

A felsőfokú tanulmányokhoz kapcsolódó hazai mobilitás egészéről igen nehéz pontos képet alkotni, mivel a szervezett külföldi képzésben résztvevőkről nem készül átfogó statisztika. Így csupán a legkiterjedtebb hazai programokról rendelkezésre álló adatok alapján kísérlelhetjük meg a tájékozódást, illetve bizonyos területeken támpontként használhatjuk az európai hallgatók körében készült adatfelvételeket.

A szervezett mobilitási programok lehetnek ún. regionális, bilaterális, illetve intézményi szintű megállapodásokon alapuló, vagy projektekhez kapcsolódó programok. A magyar hallgatók külföldi részképzéséhez, szakmai gyakorlatának megszervezéséhez jelenleg a Magyar Ösztöndíj Bizottság (MÖB) hatáskörébe tartozó állami ösztöndíjak,¹ az Európai Bizottság Socrates/Erasmus illetve Leonardo da Vinci programja, illetve a közép-európai regionális csereprogram, a CEEPUS (Central European Exchange Programme for University Studies) jelentik a legfontosabb kereteket. Az alábbiakban első lépésként ezeket tekintjük át.²

A legjelentősebb hazai ösztöndíjas programok

Az Oktatási Minisztériumnak – saját internetes tájékoztatója szerint – jelenleg 105 országgal van kormányközi oktatási és kulturális egyezménye. Az ösztöndíjas csereprogramokat és a tudományos együttműködési tevékenységeket az azokra épülő konkrét munkatervek tartalmazzák. Állandó munkakapcsolat mintegy 50 országgal van.

A kétoldalú nemzetközi oktatási, tudományos és kulturális munkatervek alapján meghirdetett pályázatokat a Magyar Ösztöndíj Bizottság (MÖB) kezeli. Ezek különböző jellegű és hosszúságú programok, a teljes egyetemi képzéstől és a részképzéstől, a hosszú és rövid tanulmányutakon át a nyári egyetemekig, illetve a doktori képzési programokig. A Magyar Ösztöndíj Bizottságtól kapott tájékoztatás szerint 2004-ben e különféle programokban összesen 741 hallgató kapott támogatást külföldi tanulmányok folytatásához, és ez a létszám az elmúlt években nem változott jelentősen.

A hallgatóknak kiírt programtípusok közül a legnépesebb a (szakos képzéshez kapcsolódó) részképzés, bár a jelzett létszám felét egyetlen, Oroszországba irányuló program teszi ki. A nyári egyetemre kiutazók jelentik a második legnépesebb csoportot, és ezt a programtípust jellemzi a leginkább szerteágazó földrajzi

¹ Államközi egyezmények alapján biztosított ösztöndíjak, a külföldi magyar intézetekbe irányuló ösztöndíjak, a magyar állami – oktatási, tudományos, kutatási, kulturális és művészeti területre vonatkozó – külföldi ösztöndíjak.

² 2000-ben kormányrendelet alapján jött létre a Nemzetközi Ösztöndíj Fórum, amelynek az a feladata, hogy az egyéni tanulmányi és kutatási ösztöndíjak különféle csatornáit összehangolja, közös információs rendszert alakítson ki, és hozzájáruljon egy átfogó ösztöndíj-politika kereteinek megteremtéséhez. A 28 tagszervezet igen szerteágazó támogatási tevékenységet folytat, azonban hallgatók számára csak egy kis részük kínál ösztöndíjakat.

irányultság, összesen 22 országba utaznak a résztvevők. Az arányokat tekintve jóval kevesebb hallgató vesz részt teljes idejű illetve PhD képzésben, a tanulmányutak célországai pedig arra utalnak, hogy ez a mobilitási forma a kis létszámú, speciális képzési programokat szolgálja. A legfrekvenciáltabb célországok – a népes részképzési program miatt élen álló Oroszország mellett – Németország, Lengyelország és Franciaország.

1. táblázat: A MÖB által kezelt pályázati rendszerben támogatást kapott magyar hallgatók létszáma (fő) 2004-ben országonként és programtípusonként

Ország	Teljes képzés	PhD	Részképzés	Tanulmányút	Nyári Egyetem
Belgium					1
Bulgária	2		3		4
Csehország			25		12
Dánia				4	4
Egyiptom				4	
Észtország			5		5
Finnország					9
Franciaország		45			18
Görögország					1
Horvátország	9				1
Izrael					3
Jemen				3	
Kína			15		
Kuwait				3	
Lengyelország	17	13	30		10
Lettország					1
Luxemburg				1	
Mongólia				2	
Németország		5	40		87
Norvégia				2	6
Olaszország				16	40
Oroszország	7	4	35		2
Oroszország 6 hetes			150		
Románia	20	13			3
Svédország				2	6
Szíria				4	
Szlovákia	1	1	15		10
Szlovénia	3				4
Törökország					8
Tunézia				4	2
Ukrajna	1				
Összesen	60	81	318	45	237

Forrás: A MÖB Irodától kapott adatok.

A MÖB honlapján (<http://www.scholarship.hu>) elérhető további statisztikai ki-mutatások a pályázók teljes körére, tehát nem csupán a hallgatókra vonatkoznak, ezért témánk szempontjából csak jelzésértékűnek tekinthetők. A jelentkezők

szakkollégiumok szerinti megoszlásában toronymagasan vezetnek a bölcsészeti, és a társadalomtudományok (2003-ban az 1908 pályázó közül 1127 bölcsészeti, 422 pedig társadalomtudományi területről érkezett, ez együttesen a jelentkezők 81 százaléka). A legnépszerűbb célsország 2003-ban a mezőny egészét tekintve Németország (több, mint 500 fő) Franciaország (248 fő) illetve Olaszország (216 fő) volt.

Teljes körű idősoros adatok a Socrates/Erasmus programról állnak rendelkezésünkre. A legfontosabb adatok rövid áttekintésekor ismételtelen szükséges hangsúlyozni, hogy a kirajzolódó kép a szervezett mobilitási programokban résztvevő magyar hallgatók legnagyobb csoportjára, de nem teljes körére vonatkozik.

A legfrissebb statisztikák szerint az Unióban a 2003/2004-es tanév a mobilitás szempontjából kiemelkedő volt, összesen 136 000 hallgatói utazás valósult meg. Ebből Magyarország részesedése 1,5 százalékot tett ki. Ez a magyar hallgatók Unión belüli létszámarányánál valamivel alacsonyabb. Az Erasmus program keretében 1998 és 2004 között összesen több, mint tizenkét ezer magyar hallgató vett részt külföldi képzésben. Már az induló évben nyolcszáznál többen pályáztak sikerrel, a későbbi években a létszámnövekedés nagyarányú volt, ha nem is töretlen. A 2004-es évre vonatkozó statisztikában az ún. előzetes létszámadatok állnak rendelkezésre, amely szerint több mint kétezer hallgató kiutazását tervezték. Az Erasmus program kiemelkedő helyét a hazai felsőoktatásban az is jelzi, hogy a résztvevő mintegy negyven felsőoktatási intézmény szerint az általuk koordinált hallgatói mobilitás hozzávetőleg 70 százaléka zajlik ennek a programnak a keretében (Bokodi 2005).

2. táblázat: Kiutazó magyar Erasmus hallgatók száma szakterületenként, 1998–2003

Szakterület	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Összesen
Üzlet- és menedzsmenttudományok	178	343	378	344	388	450	2081
Nyelvek és filológia	125	239	280	225	224	249	1342
Társadalomtudományok	54	105	197	136	154	201	847
Műszaki tudományok	92	139	179	154	125	147	836
Oktatás, tanárképzés	69	94	120	128	119	126	656
Orvostudományok	21	114	133	90	141	123	622
Mezőgazdaság	41	71	125	118	121	135	611
Művészet és tervezés	54	103	117	103	100	114	591
Jog	27	58	102	119	110	159	575
Bölcsészettudományok	40	68	72	79	84	64	407
Matematika, informatika	39	70	80	58	60	65	372
Építészet	21	57	68	69	74	75	364
Földrajz, földtan	32	53	51	55	45	66	302
Természettudományok	54	76	58	32	27	29	276
Kommunikáció, informatika	1	10	28	12	8	23	82
Más tanulmányi területek	8	23	13	12	29	32	117
Összesen	856	1623	2001	1734	1809	2058	10081

Forrás: A Nemzeti Socrates Irodától kapott adatok.

A hallgatók szakterületenkénti megoszlását tekintve az üzlet- és menedzsment-tudományok illetve a nyelvek és filológia a jelzett időszak alatt mindvégig vezető helyen állt. Bár egyes szakterületek az éves adatokat tekintve változtak, e téren jelentős átrendeződést nem mutat a mezőny. A humán tudományterületek túlsúlya a mobilitási programokban nem magyar sajátosság, az Unió egészében jellemzőnek mondható.

A mobilitási létszámadatok intézmények szerinti bontásából (amelyet terjedelmi okok miatt itt nem tudunk közölni) az olvasható ki, hogy legjelentősebb számban a nagy egyetemek küldenek hallgatókat külföldre. Az első öt helyet stabilan a Pécsi Tudományegyetem (1998 és 2004 között összesen 1598 főt küldött), az Eötvös Loránd Tudományegyetem (1422), a Budapesti Corvinus Egyetem (1057), a Debreceni Egyetem (1015), és a Szegedi Tudományegyetem (893) foglalja el. A mezőny igen széthúzott, a sor végén szereplő öt egyetem illetve főiskola a programba történt bekapcsolódása óta intézményenként 3–8 hallgatót küldött külföldi intézménybe.

Hasonlóan stabilnak nevezhető a legnépszerűbb célországok köre, és ebben a programban is Németország és Franciaország áll az élen. Mivel a külföldi fogadó intézmények köre a hazai küldő intézmények meglévő nemzetközi kapcsolatainak függvénye, így a célországok összetétele nem annyira a hallgatói preferenciákat, mint inkább a felsőoktatási intézmények korábban kiépült szakmai kapcsolatainak irányultságát tükrözi. Ezt megerősíti az is, hogy a külföldről Magyarországra érkező hallgatók – bár összlétszámuk még a felét sem éri el a kiutazó magyar hallgatókéknak – zömmel ugyanazokból az országokból érkeznek a legnagyobb számban, ahová a magyar hallgatók a legtöbben utaznak.

3. táblázat: Kiutazó magyar Erasmus hallgatók száma célországok szerint, 1998–2003

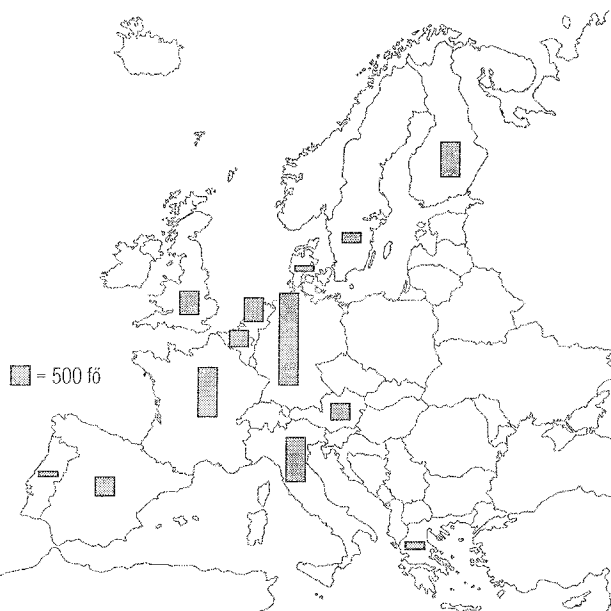
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Összesen
Németország	243	467	536	460	497	567	2770
Franciaország	133	218	275	225	214	276	1341
Olaszország	50	141	205	189	208	225	1018
Finnország	76	145	199	151	184	201	956
Hollandia	76	129	145	121	136	146	753
Egyesült Királyság	87	134	135	112	96	109	673
Belgium	53	93	113	93	82	98	532
Ausztria	39	90	92	93	104	111	529
Spanyolország	23	67	91	120	100	125	526
Svédország	30	49	61	49	56	58	303
Dánia	18	29	57	43	48	44	239
Portugália	14	24	36	34	56	42	206
Görögország	10	32	48	37	37	41	205
Írország	4	6	8	7	11	15	51

Forrás: A Nemzeti Socrates Irodától kapott adatok.

A célország kiválasztásában kétféle értelemben is szerepet játszik a hallgatók nyelvismerete. Egyfelől lehetőleg olyan országba mennek, amelynek nyelvét beszélik, és ahol emiatt a szakmai kurzusokon való részvétel, illetve a hétköznapi életbe való beilleszkedés nem okoz gondot. Másfelől a kiutazás egyik fontos célja a nyelvismeret megszerzése, illetve a meglévő nyelvtudás tökéletesítése. A képzési programok és a célország hivatalos nyelve azonban nem feltétlenül azonos (több nem angol nyelvű országban nagy számban hozzáférhető angol nyelvű kurzusok), erre vonatkozóan azonban nem rendelkezünk részletesebb információkkal.

A két legnépszerűbb célország (Németország és Franciaország) a kint töltött idő hossza tekintetében is az élen áll. A legkisebb arányban választott úti cél (Írország) az ösztöndíj időtartamát tekintve jóval előbbre sorolódott, azaz az oda utazó hallgatók az átlagnál több időt töltenek ott.

1. ábra: A kiutazó magyar Erasmus hallgatók célországok szerint 1998–2003

A térképet Híves Tamás (FKI) szerkesztette.

Legnagyobb arányban (közel 80 százalék) a graduális képzésben résztvevő hallgatók veszik igénybe az ösztöndíj nyújtotta lehetőségeket, a posztgraduális hallgatók aránya 16,7 százalék, a doktori képzésben résztvevőké 3,3 százalék (4. táblázat).

A nőhallgatók aránya mindhárom csoportban magasabb, mint a férfiaké (graduális képzés: 66, posztgraduális: 58,7, PhD: 55,7 százalék), ami szintén nem magyar sajátosság. A nők részvételi aránya a mobilitási programokban szinte valamennyi érintett országban meghaladja a férfiakét. 2000–2001-ben (Auszria kivételével, ahol mindössze 35 százalékot tett ki) Spanyolországban 60 százalék, Franciaországban 59, Norvégiában 61, Szlovéniában 59, az Egyesült-Királyságban

66 százalék volt. Ez az összkép elsősorban az egyes tanulmányi területek nemek szerinti jellemző összetételével magyarázható. A mobilitási programokban túlnyomó részben az ún. humán szakterületek vannak jelen, amelyek hagyományosan a nőhallgatók nagyobb arányával jellemezhetők, míg a hagyományosan férfihallgatókat beiskolázó műszaki területek jóval kisebb mértékben vesznek részt a fenti mobilitási programokban. (Hozzá kell tenni, hogy az európai képzési és támogatási programok egészét tekintve a kép jóval árnyaltabb, ahogyan azt célzott kutatások, illetve a 2002-ben a Socrates program által rendezett „gender konferencia” is feltárta.)

Az Erasmus ösztöndíj időtartama minimum három, maximum kilenc hónap. Függetlenül a tanszéki bilaterális szerződésben megadott hónapkerettől, a tanszék által meghatározott céloktól, valamint a fogadó egyetem tanévbeosztásától. Az adatok azt mutatják, hogy bár a kiutazók körében jól érzékelhetően magasabb a nők létszámaránya, a férfihallgatók azonban átlagosan valamivel hosszabb időt töltenek külföldön.

4. táblázat: Kiutazó magyar Erasmus hallgatók száma nemek és a kiutazás átlagos időtartama szerint, 1998–2004

Tanulmányi szint	Nem	Létszám, Időtartam	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	Összesen
Graduális	Nő	Létszám	486	782	1033	971	1002	1091	1202	6567
		Átl.idő	4,8	5,0	4,6	4,7	4,6	4,5	4,4	4,6
	Férfi	Létszám	312	429	512	476	506	516	623	3374
		Átl.idő	5,0	5,3	5,1	5,0	4,9	4,9	4,7	4,9
Posztgraduális	Nő	Létszám	24	214	219	133	134	224	271	1219
		Átl.idő	4,5	4,7	5,0	4,7	4,5	4,6	4,9	4,7
	Férfi	Létszám	34	133	133	101	104	178	172	855
		Átl.idő	4,1	4,8	5,2	5,5	4,9	5,0	5,0	5,0
Doktori	Nő	Létszám		27	57	34	53	28	29	228
		Átl.idő		4,5	4,4	4,1	3,9	4,1	3,8	4,2
	Férfi	Létszám		39	47	19	30	21	25	181
		Átl.idő		4,3	4,9	4,6	3,9	4,0	4,5	4,3
Összes kiutazó száma			856	1624	2001	1734	1829	2058	2326	12428
Átlagos időtartam (hó)			4,60	4,78	4,85	4,78	4,46	4,50	4,70	4,60

* Előzetes adatok.

Forrás: A Nemzeti Socrates Irodától kapott adatok.

A szervezett mobilitáshoz keretet nyújtó harmadik program az 1992-ben kezdeményezett, és gyakorlatilag 1994 óta működő közép-európai regionális csereprogram, a CEEPUS (*Central European Exchange Programme for University Studies*), amelynek célja, hogy erősítse a közép-európai értelmiség szakmai kapcsolatait, s ennek érdekében lehetővé tegye a résztvevő országok egyetemei, főiskolái számára a diákcsereket, nyelvi és szakmai kurzusokon, valamint nyári egyetemeken való közös részvételt. A programban résztvevő országok: Ausztria, Bulgária, Csehország,

Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Románia Szlovákia és Szlovénia (a 2009-ig terjedő második szakaszba Szerbia és Montenegró is belépett). A program keretében szakmai hálózatok szerveződnek, illetve egyéni mobilitási programok valósulnak meg. Jelenleg Magyarország az egyik legaktívabb szereplője a programnak, mind a koordinátori, mind pedig a partneri szerepet tekintve.³

A hallgatói és oktatói mobilitás a szakmai hálózatokon belül történik. Amennyiben egy oktató vagy hallgató nem talál saját intézményében megfelelő hálózatot, ún. „freemover”-ként is részt vehet a programban, ha az adott célország hálózatai nem használták ki a teljes hónapkeretüket. A Magyarországról kiutazók az eredetileg rendelkezésre álló hónapkereteket maximálisan kihasználták, sőt a többi ország által fel nem használt hónapokat is igénybe vették. A statisztika szerint Magyarországon a 2002/2003-as tanévben a CEEPUS program keretében az egyetemekről és főiskolákról 340 hallgató utazott CEEPUS országokba, s a következő évben is hasonló volt a létszám. Míg kezdetben többen érkeztek Magyarországra, mint ahányan kiutaztak, 2001/2002-től a ki- és beutazók aránya megfordult, és 2003-ban már – kihasználva a más országok által fel nem használt hónapkereteket – a kiutazó magyarok (tanárok és diákok) aránya 20 százalékkal meghaladta az ide érkező külföldiekét. A külföldön töltött tanulmányi idő hossza átlagosan két hónap, a magyar résztvevők esetében a legjellemzőbb célország Románia, Csehország, Ausztria, Lengyelország (*A CEEPUS program... 2005*)

Az Európai Bizottság 1994-ben indult szakképzési együttműködési programja, a Leonardo da Vinci program külföldi szakmai gyakorlathoz is támogatást nyújt. Ez olyan szakmai tevékenységgel (munkával és/vagy képzéssel) töltött időszak, amelyet a kedvezményezettek egy külföldi fogadóintézményben, pl. egy vállalatnál töltenek, és idegen nyelvismeretük fejlesztése mellett alkalmuk nyílik munkatapasztalatok szerzésére is. A felsőoktatás számára is elérhető programok révén a szakmai részképzésre kiutazó hallgatók eddig az összes kedvezményezett mintegy 12 százalékát tették ki.

5. táblázat: A Leonardo mobilitási projekteken résztvevő hallgatók száma, 1998-2003

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Összesen
Egyetemista/Főiskolás							
kedvezményezettek	15	57	70	143	111	139	535
Összes kedvezményezett	482	506	760	985	761	944	4438

Számuk 1998-tól kezdődően jelentős mértékben emelkedett, jóval gyorsabb ütemben, mint az összes kedvezményezetté. Hat év alatt több, mint kilencszeresére nőtt a kiutazók száma, és összességében meghaladta a félezret.

³ A 2002/2003-as tanévben 44 hálózat működött (közülük 12 magyar koordinálással) közel 500 felsőoktatási intézmény közreműködésével, az összes együttműködésben 72 magyar résztvevővel. A 2003/2004-es tanévben ugyanennyi hálózat működik, amelyből Magyarországon 13 hálózatot koordinálnak felsőoktatási intézmények, további hálózatokban 71 esetben szerepel partnereként magyar intézmény valamely tanszéke, kara, intézete.

Esélyegyenlőség a mobilitásban

Az esélyegyenlőség kérdésköre az utóbbi időben egyre inkább előtérbe került az európai képzési rendszerek működését érintő elemzésekben. Mindamellet egyes szerzők szerint az Unió építésének egészében a legutóbbi évekig a szociális dimenzió elhanyagolása volt jellemző, s ez egyaránt vonatkozik az ún. Bologna folyamatra illetve a mobilitás kérdéskörére (*Snitzler 2003*).

A szakmai mobilitás különleges tanulási lehetőséget jelent, amely ráadásul rendkívül összetett folyamat. Közvetlen és közvetett, rövid illetve hosszú távú hatásainak csak egy része vonható az elemzés körébe, már csak azért is, mert igen egyedi kontextusba ágyazódik, s jelentős részben a személyiségformálódásnak olyan szintjét érinti, ami miatt talán nem túlzás azt mondani, hogy a részvétel még az elvárásoktól elmaradó programok esetén is igen fontos tapasztalatot eredményezhet. A szakmai ismeretek és kapcsolatok mellett az élő nyelvi közegben szerzett tudás komoly „tőkegyarapodást” jelenthet a későbbi pálya szempontjából, és mindaddig, amíg viszonylag kevesen jutnak el külföldre felsőfokú tanulmányaik során, ösztöndíjasnak lenni már önmagában is versenyelőnyt jelenthet. A magyar hallgatók többsége számára – egyelőre – a néhány hónapos külföldi tanulmányok mind anyagi, mind egyéb szempontból jelentős kihívást jelentenek, így a támogatás meglétének, mértékének, és elosztási módjának döntő szerepe van a fenti relatív előnyök megszerzésében.

A nyugat-európai országok egy részében a szervezett programok iránt viszonylag mérsékeltnek nevezhető az érdeklődés. Az elmúlt években jellemző volt, hogy a mobilitási férőhelyek egy része kihasználatlanul maradt. E jelenség mögött feltételezhetően több ok húzódik, mindenekelőtt a külföldi képzés utólagos elismeretések problémáival függ össze, de szerepet játszhat benne az is, hogy a külföldön végzett tanulmányok esetében inkább a személyiség fejlődését, az önállóság kipróbálását tartják értéknek, és mivel az országok életszínvonala nem áll olyan távol egymástól, egy néhány hónapos utazás anyagi támogatás, kötöttségek (és pályázati megmérettetés nélkül) is megvalósítható (vagy az anyaország bőkezű hallgató-támogatási rendszere teszi könnyebbé). Ráadásul az országok egy részében a modern világ lingua franca-ja egyben a hallgatók anyanyelve is, tehát az idegen nyelv tanulásának kényszere is kisebb, mint a kevesek által beszélt nyelveket használó országok diákjai esetében.

A nyugat-európai tapasztalatoktól eltérően a közép-kelet európai régió egészében, ezen belül Magyarországon is, a külföldi ösztöndíjaknak igen nagy a presztízse. Ezt jelzi az is, hogy jelentős arányú a túljelentkezés, az Erasmus programban mintegy másfélszeres, a MÖB kezelésében lévő állami ösztöndíjas programok körében átlagosan kétszeres mértékű. Az ösztöndíjak száma az igényekhez képest erősen korlátozott, ezért a támogatások elosztásában komoly versenyhelyzet alakult ki.

6. táblázat: A MÖB hatáskörébe tartozó államközi ösztöndíjra pályázók esélyei, 2003

	Pályázó (fő)	Jelölt (fő)	Esély (%)
Ösztöndíjas	847	431	50,9
Tanulmány utas	94	70	74,5
Nyári egyetem	721	305	42,3
Összesen	1662	806	48,5

Forrás: A MÖB Iroda által készített kimutató, <http://www.scholarship.hu>.

Az esélyegyenlőséget a megszokott, és mérhető dimenzióik mentén a nemek, a társadalom eltérő helyzetű csoportjai, ill. a hátrányban lévő kisebbségek részvételének arányai révén értékelhetjük.

A képzés szakterületenkénti egyenlőtlenségeiből fakadó jellemző egyensúlytalanságot – a nőhallgatók magasabb arányáról a kiutazók között – már korábban érintettük.

A betegséggel illetve fogyatékkal élő hallgatók számára igen sok többletterhet jelent a hazai felsőoktatásban tanulás is, és fokozottan így van ez a külföldi tanulmányok megszervezése esetén. A fogyatékkal élő és súlyosan beteg hallgatók részvételének támogatására a Tempus Közalapítvány több év óta kiegészítő pályázatot hirdet a Socrates program keretében. A 2003/2004-es tanévben 25 pályázatot nyújtottak be, ebből 17 pályázatot ítélték orvosilag megalapozottnak, a kiutazók számára megítélt támogatás 2,7 millió forint volt (*Bokodi 2005*).

7. táblázat: A célország ill. fogadó intézmény választásában szerepet játszó tényezők

A választás egyes tényezői	N	Válaszok (%)
Nyelvismerete	456	22,7
A kínálatból ez felelt meg leginkább szakjának/témájának	395	19,7
Az adott ország/város vonzereje	332	16,5
Tanári javaslat	201	10,0
Korábbi ismeretei az országról/városról	140	7,0
Kizárásos alapon döntött	119	5,9
Nem volt választási lehetősége	106	5,3
Korábbi szakmai kapcsolatai a fogadóintézménnyel	84	4,2
A fogadóintézmény hírneve	77	3,8
Megélhetési lehetőségek az adott országban	14	0,7
Egyéb tényező	83	4,1
Összes	2007	100,0

Forrás: A 2003-as Erasmus hallgatói felmérés adatai (*Tót 2003*).

A hallgatók részvételi esélyeit igen jelentős mértékben befolyásolja, hogy mely intézményben folytatják tanulmányaikat. A programra vonatkozó szabályok értelmében ugyanis az Erasmus programban csak olyan intézményben lehet tanulni, amelyekkel a küldő felsőoktatási intézmény tanszékei, karai előzetesen kétoldalú megállapodást kötöttek. Korlátozó tényező az intézmény illetve a nemzetközi megállapodásokban rendelkezésre álló időkeret is. A nagy egyetemek hallgatói

– bár népiesebb mezőnyben kell versengeniük – jóval több külföldi képzési lehetőség közül választhatnak. Egy 2003-as felmérésben⁴ vizsgáltuk a hallgatói választás motívumait. A válaszokból kitűnik, hogy a hallgatók egy része – döntően a kisebb intézményben tanulók – számára egyáltalán nem volt választási lehetőség. A célország választásában a legnagyobb súllyal a nyelvismeret szerepelt. Valamennyi hallgató jelezte legalább egy élő idegen nyelv gyakorlati szintű ismeretét. A legtöbben angolul (90,1 százalék) tudtak valamilyen szinten, németül jóval kevesebben (59,2 százalék) franciául már csak minden ötödik hallgató (21 százalék), olaszul 14,4 százalék, s a hallgatók tizede volt képes használni a spanyol nyelvet. Az első idegen nyelv esetében 57 százalék felsőfokúnak, 40 százalék a középfokúval azonos szintűnek értékelte tudását, és csak kevesebb mint 2 százalékuk ítélte úgy, hogy az adott nyelvből csak alapfokú nyelvismerettel rendelkezik. A kérdezettek 80 százaléka (1518 hallgató) két idegen nyelv használatára is képes volt, és 610 fő (32 százalék) jelezte további nyelv(ek) ismeretét. Ez utóbbi sok esetben a célország korábban nem ismert nyelvének alapszintű elsajátítását jelentette, ami a mobilitás egyik közvetlen hozadéka volt.

A mobilitás akadályai

Az európai felsőoktatási tér alakulásának értékelésében fontos szerepet kapott annak elemzése, hogy miért nem haladt előre a hallgatói mobilitás a várt mértékben. Az akadályok és a lehetséges ösztönző eszközök azonosítására számos próbálkozás történt.

Az ESIB a nemzeti hallgatói szervezeteket tömörítő európai ernyőszervezet (<http://www.esib.org>), amely 37 országból 50 nemzeti hallgatói érdekképviselői szervezetet fog át, s tagszervezetei összességében 11 millió hallgatót képviselnek. Az elmúlt években a tagszervezetek bevonásával hat felmérést készítettek. Ezek közül öt a Bologna folyamat egyes területeit elemezte (többek között a szociális dimenzió, a mobilitás, és a kredit rendszer megvalósulásának témakörét). A szervezet a felsőoktatás privatizálási, kommercializálási tendenciáival szemben erőteljesen képviseli az oktatást közjóként deklaráló megközelítést, ezért is vizsgálták behatóan az állami támogatások szerepét a mobilitás előtt álló akadályok elhárításában.

Ennek során a mobilitás első számú akadályaként azonosították a pénzügyi nehézségeket. Az összes többi tényező, mint a nyelvtudás hiánya, a tanulmányok elismerésének kérdése, a külföldi elhelyezés és az ügyintézés problémái jóval hátrább sorolódtak, de ahogy az összegzésben fogalmaztak: az európai hallgatók egy részét döntően a pénzügyi nehézségek teszik immobilá.

⁴ 2003-ban értékelés készült az Európai Bizottság számára a Socrates program hazai megvalósításáról.

E munka keretében – az Oktatáskutató Intézet szervezésében – kérdőíves adatfelvételre került sor az Erasmus ösztöndíjasok körében, amelynek során közel kétezer volt ösztöndíjastól kaptunk választ. Az értékelés ill. a felmérés eredményei önálló kiadványban is megjelentek (*Tör 2003*).

Az Erasmus program keretében külföldre utazó hallgatók megélhetési költségei becslések szerint havi 400–500 eurót tesznek ki, bár ez igen nagy különbségeket mutat az egyes országok szerint. Saját 2003-as felmérésünk adatai szerint azonban a megélhetési költségek mérlegelése viszonylag ritkán válik döntő szemponttá (0,7 százalék) a célország megválasztásában (lásd a 7. táblázatot).

A hazai támogatás összege intézményenként is változó, a 2002/2003. tanévben átlagosan 200 euró volt. Az ösztöndíj és a kinti megélhetési költségek különbözetét a hallgatóknak saját forrásból, illetve egyéb támogatási lehetőségek igénybevételeivel kell fedezniük. A kint tartózkodás alatti jövedelemszerzési (munkavállalási) feltételek igen korlátozottak, és nem is minden esetben felelnek meg a szabályoknak, ezért az erre vonatkozó információk esetlegesen és töredékesek. Azok a hallgatók, akik értékelő véleményükben kitértek erre, mind azt jelezték, hogy mivel az elérhető munkalehetőségek nem kapcsolódnak szakmai munkájukhoz, csupán a pénzszerzést szolgálják, inkább elvonják az időt a tanulástól.

2003-ban, a már említett hazai vizsgálat keretében a kérdőíves vizsgálat mellett 34 intézményben interjú is készült az intézményi Hallgatói Önkormányzat képviselőjével (vezetőjével ill. nemzetközi felelősével). Bár az egyes intézményekben a HÖK igen eltérő mértékben vesz részt az ösztöndíjakkal kapcsolatos döntésekben, valamennyien hangsúlyozták a pénzügyi támogatás alacsony szintjét és az abból fakadó nehézségeket. A nyilatkozók indokolatlannak ítélték, hogy a kiutazó hallgatók mindegyike azonos mértékű támogatásban részesül. Két szempontot jelöltek meg a differenciálás lehetséges alapjaként: a hallgatók szociális körülményeit szem előtt tartó differenciált támogatást, illetve a célországok szerinti megkülönböztetést, mivel a megélhetési költségek országonként igen eltérőek. Mindezek ellenére igen kevés intézményben alakult ki a támogatások differenciált kezelése (*Kóbor 2003*). Az egyenlő elosztás jellemzőbbnek mondható, hiszen jóval kevesebb vitát – és pluszmunkát – jelent. Pedig a költségek mértéke és a hallgatók anyagi helyzete jelentős szerepet játszik már a jelentkezésnél is, és komoly korlátozó tényezőt jelent. Azok a hallgatók, akik – a rendelkezésükre álló információk alapján – úgy ítélik meg, hogy számukra túlságosan nagy terhet jelentene a részvétel, vagy esélytelenek a különféle támogatási források megszerzésében, nem is adják be jelentkezésüket. Ez viszonylag széles körben elterjedt vélemény, amit társaikkal kapcsolatban azok a hallgatók is hangsúlyoztak, akik jelezték, hogy saját maguknak nem jelentett különösebb gondot a részvétel.

8. táblázat: A külföldi tanulmányok költségeinek fedezése források szerint (átlag, százalék)

Forrás	Részarány a költségek fedezetében
Erasmus ösztöndíj	43,7
Saját forrás (család, megtakarítás, munkavégzés)	29,3
Egyéb forrás (saját intézmény, cég stb.)	13,2
Kiegészítő szociális támogatás	12,3

Forrás: A 2003-as Erasmus hallgatói felmérés adatai (*Tót 2003*).

A hallgatók által igénybe vett egyéb támogatási források között a 2003-as hazai felmérés adatai (811 hallgatójának válaszai) alapján a küldő intézmény (33,5 százalék), a Hallgatói Önkormányzat (33,2) valamely cég (23,3 százalék) a lakóhelyi önkormányzat (8,8 százalék) illetve egyéb forrás (17,8 százalék) szerepelt.

A már hazatért hallgatókat 2003-ban arról kérdeztük, hogy a külföldi tanulmányaik során felmerült költségeket milyen arányban fedezték a különböző források.

Az egyéb kiegészítő pénzügyi támogatások közé sorolható az Erasmus ösztöndíjasok számára létrehozott szociális kiegészítő támogatás. Az Oktatási Minisztérium a 2001/2002-től évi 100–150 millió forintos keretből szociális célú kiegészítő támogatást biztosított az Erasmus programban résztvevő hátrányos szociális helyzetű hallgatók részére, amelyet a külföldi tartózkodás időtartama alatt szabadon használhattak fel költségeik fedezésére. Ez a keret évente mintegy 1000 hallgató támogatására adott módot. A támogatás megítélése pályázat útján, a hallgató családjának jövedelmi helyzete alapján történt (azzal a megkötéssel, hogy az Erasmus alapösztöndj és a kiegészítő támogatás együttes összege nem haladhatja meg a havi 500 eurót). A 2004/2005-ös tanévre azonban már nem állt rendelkezésre hasonló pénzügyi keret a szociális kiegészítő támogatásra.⁵

Az Erasmus hallgatók esetében ugyancsak lehetőség nyílt a Magyarországon folyósított diákhitel felhasználására a külföldi tanulmányok megvalósításához.

A külföldi tanulmányokat egyfajta hosszú távú befektetésként tekintve a kint töltött idő hosszát tekinthetjük az ösztöndíj értékét befolyásoló tényezőnek. A 2003-as vizsgálat adatai szerint tendenciáját tekintve a szülők iskolázottsági szintjének növekedésével együtt járt a külföldön töltött idő hosszának növekedése. A kint töltött idő átlagos hosszát összevetettük a hallgatók lakóhely szerinti megoszlásával is, ami azt mutatta, hogy a budapesti diákok a többi csoporthoz viszonyítva hosszabb időt töltenek a célországban. Adataink szerint tehát a nem, a lakóhely és a szülői háttér a külföldi tanulmányok időtartamának alakulásában mérhető befolyásoló tényezővé válik, de szakterületek szerint is érzékelhető volt a különbség. Átlagosan a legtöbb időt a joghallgatók (közel hét hónapot) töltötték külföldön, a legkevesebbet a leendő tanárok (kevesebb mint négyet).

Európai szinten az ezredfordulón két kiterjedt hallgatói vizsgálat is szolgáltatott információkat a mobilitási programokban való részvétel jellemzőiről. Az egyik a *Survey into the Socio-economic background of Erasmus Students* címet viselte, a másik az ún. Euro Student projekt keretében készült kiterjedt adatfelvétel 2000-ben (amelynek második köre jelenleg szerveződik, és annak már Magyarország is résztvevője lesz).

Az európai Erasmus hallgatók helyzetéről készült adatfelvétel 1998-ban készült, 15 ország 300 felsőoktatási intézményében összesen mintegy 10 000 diák

⁵ A korábbi években az informatikai tárca további kiegészítő forrást tett hozzáférhetővé azoknak az Erasmus hallgatóknak, akik az információs technológiákkal kapcsolatos szakterületeken folytattak tanulmányokat. A 23 milliós keretből – pályázati úton – 80 hallgató támogatása valósulhatott meg.

megkérdésével. Az a tendencia, hogy a mindenki számára nyitott oktatási intézményekkel jellemezhető fejlett társadalmakban a diákok iskolai teljesítménye sokkal szorosabb összefüggést mutat szüleik iskolázottságának szintjével, mint jövedelmi helyzetükkel, igen hangsúlyosan azonosítható volt az európai Erasmus hallgatók körében. A felmérésben résztvevők társadalmi-családi háttérének vizsgálatakor a szülők (hallgatók által becsült) jövedelmi szintje illetve foglalkozása nem mutatott jelentős eltérést a hallgatók egészétől, a szülők iskolai végzettsége azonban igen. A válaszadók 36 százalékának mindkét szülője felsőfokú végzettséggel rendelkezett, további 16 százalék esetében csak az apa, és 8 százalék esetében az anya. (Viszonyításképpen: a két évvel korábbi európai Munkaerő-felvétel adatai szerint az Unió tagországaiban a 25–59 éves felnőttek 19 százaléka rendelkezik felsőfokú diplomával.)

2003-ban az európai vizsgálatban mért értéknél jóval magasabb, 69,9 százalék volt azoknak a magyar hallgatóknak az aránya, ahol legalább az egyik szülő rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A magyar válaszadók 45,6 százaléka esetében mindkét szülő diplomás volt, 22,1 százalék esetében pedig mindkét szülő egyetemi szintű diplomát szerzett. Ebben a dimenzióban mérve – az óvatos megfogalmazás mellett is – állítható, hogy a magyar ösztöndíjasok között igen jelentős arányban találjuk a végzettség szempontjából legmagasabb társadalmi státusú családokból származó hallgatókat. Az egyes dimenziók illetve előnyök össze is kapcsolódnak, mindkét szülő összesített iskolázottsági státusa a budapesti hallgatók körében volt a legmagasabb szintű, és fokozatosan csökkent a lakhely településtípusa szerint.

Mivel minden bizonnyal a legmagasabb szintű kvalifikációval rendelkező szülők vannak leginkább tisztában a külföldi tanulmányok (a biztos nyelvismeret, és a kulturális tapasztalatok) társadalmi értékével, ezért – bár anyagi helyzetük alapján nem feltétlenül tartoznak az átlagnál magasabb státusú csoportba – még jelentős anyagi áldozatokat is vállalva törekednek arra, hogy gyermekeik részt vegyenek a mobilitási programokban. Ezért vannak jelen ezeknek a magasán képzett, de nem feltétlenül tehetséges csoportoknak a gyerekei olyan jelentős számban az Erasmus programban. Az európai felmérés fontos megállapítása volt az is, hogy a nemzetközi hallgatói mobilitásban való részvétel terén nagyobb egyenlőtlenségek tapasztalhatók azokban az országokban, amelyekben az anyagi terheket döntően a szülők, a család viseli, és jóval kisebb mértékűek azokban az országokban ahol a hallgatók számára nyújtott támogatások köre kiterjedtebb. Ezen belül is vannak különbségek aszerint, hogy a hallgatók számára elérhető állami támogatás is mobil-e, azaz – mint pl. Finnország esetében – „külföldre vihető”.

Az Euro Student felmérés fontos előnye, például az Erasmus program elérhető statisztikákhoz képest, hogy a nem szervezett, azaz az ún. „free mover” hallgatói státusban megvalósuló külföldi tanulmányokat is számba veszi, és képes ezeket a résztvevők társadalmi jellemzőinek elemzésével összekapcsolni (a szülők iskolázottsági szintje, foglalkozási státusa, jövedelmi szintje, lakóhelye stb.). Emellett az

Euro Student felmérés elkülönítve is képes elemezni az egyetemi tanulmányokhoz szorosan kapcsolódó mobilitást, illetve a felsőfokú tanulmányokhoz kapcsolódó egyéb külföldi tartózkodást. Ez azért is fontos, mert jelentős különbségek mutatkoznak a széles értelemben vett mobilitásban az egyes országok hallgatói között a mobilitás szervezethez tartozó arányában. Míg a francia hallgatók nagy számban mennek külföldre nyelvtanulás céljából, pl. egy adott nyelvi kurzusra, és csak harmaduk iratkozik be az egyetemre, addig a finn hallgatók zömmel a felsőoktatásba beiratkozott hallgatóként tanulnak külföldön. Az Euro Student adatgyűjtésben résztvevő országok közül legnagyobb arányban (19 százalék) mobilnak nevezhető német diákok közül csupán 7 százalék iratkozott be felsőoktatási intézménybe. Az említett országokban az Erasmus program keretében megvalósuló mobilitás az összes külföldi tanulmányi mobilitásnak 22–31 százalékát képviseli. A szervezett programoktól függetlenül megvalósuló mobilitás egyes országokban jóval meghaladja a szervezett programokban résztvevők arányát, Franciaországban eléri a 83 százalékot, Olaszországban a 74 százalékot (*Snitzler 2003*).

A külföldi tanulmányok elismertetése

A mobilitási programok vonzerejének növelésében valamennyi országban fontos szerepe van annak, hogy miként kerül beszámításra a külföldön töltött tanulmányi idő. A külföldi tanulmányok illetve szakmai gyakorlatok megvalósításához szükséges feltételeket, valamint a külföldön szerzett bizonyítványok és oklevelek hazai elismerését törvények szabályozzák. A 2002. január 1-jén hatályba lépett, a külföldi bizonyítványok és oklevelek elismeréséről szóló 2001. évi C. törvény a lisszaboni elismerési egyezményben megfogalmazott elvekkel összhangban szabályozza a külföldi bizonyítványok és oklevelek elismerését.

A 2003-as felmérés adata szerint az érintettek nagyobb hányada számára elfogadható módon rendeződött a kinti tanulmányok elismerése, de akadtak olyan főiskolák illetve egyetemek is, ahol a hallgatók jelzése szerint e tekintetben rugalmatlan volt a küldő intézmény.

9. táblázat: A külföldön folytatott tanulmányokat hogyan ismerték el itthon?

Az elismerés módja	N	%
A kint töltött időt teljes egészében beszámították	487	25,7
Kinti vizsgát itthon elismerték	393	20,7
Csak bizonyos feltétellel ismerték el	506	26,7
Kinti vizsgát nem ismerték el, újra kellett vizsgázni	239	12,6
Egyáltalán nem ismerték el kinti tanulmányait	125	6,6
Nem kellett elismertetni (pl. PhD)	85	4,5
Egyéb	30	1,6
Nincs információ	32	1,7
Összesen	1897	100,0

Forrás: A 2003-as Erasmus hallgatói felmérés adatai (*Tör 2003*).

A beszámításnak az egyes küldő intézményekben érvényesített módjáról nincsenek részletes adatok, de az intézmények informális visszajelzései alapján az a kép rajzolódik ki, hogy a külföldi tanulmányi időt az esetek nagy többségében elfogadják. A 2004-es évről szóló beszámoló szerint az Erasmus programban résztvevő 38 felsőoktatási intézmény közül 22 esetében 100 százalékos volt a beszámítás aránya, 8 esetben 75 százalék fölötti, 6 esetben pedig szükség lenne megvizsgálni a belső eljárásokat és akadályokat, további 2 intézmény nem tudott információt adni erről. Az európai kredit-átszámítási, azaz ECTS-konform rendszereket alkalmazó felsőoktatási intézmények esetében a külföldi tanulmányok elfogadása e rendszer alapján történik. A kreditrendszert még nem használó felsőoktatási intézményekben a külföldi tanulmányok elfogadásának és a tanulmányi időbe történő beszámításának mikéntje az intézmény hatáskörébe tartozik (*Bokodi 2005*).

Hallgatói nézőpontból a mobilitási programnak sok egymáshoz kapcsolódó eleme van, s ezek mindegyik hozzájárul valamilyen módon a lehetőségek bővítéséhez vagy szűkítéséhez. Az előzetes információk hozzáférhetősége és megbízhatósága; a pályázat lebonyolításának „hallgatóbarát” módja, az előzetes felkészítés és a fogadó intézményről való informálódás lehetősége (esetenként a külön nyelvi felkészítés), az adminisztratív ügyintézés egész folyamata, annak idő és költségigénye; a fogadó intézménybe történő beilleszkedés körülményei és az ahhoz kapott hazai és helyi támogatás (szállás, megélhetési körülmények, kommunikációs lehetőségek, maguk a szakmai programok, a nem szorosan tanulmányi programok léte vagy hiánya, a szakmai és személyes kapcsolatok megteremtésének lehetőségei); a hazatérés utáni visszailleszkedés (kredit-elismerés, vizsgák), az ösztöndíjjal kapcsolatos tapasztalatok megosztása, továbbadása (amelyhez keretet adnak az intézményi és országos Alumni szervezetek, illetve jóval lazább formában a személyes és elektronikus hallgatói fórumok) – mindezek szerves részét képezik a mobilitási folyamatnak, és a hallgatói tapasztalatoknak. Ebből itt csupán egyet emelünk ki. A mobilitási programok kiválasztásában és a lehetséges támogatási források felderítésében kulcsszerepe van a tájékozódás lehetőségének. A mobilitásban való részvétellel kapcsolatos információk többféle csatornán jutnak el a hallgatókhoz. A pályázni szándékozó hallgatók tájékoztatását részben maguk a képzőintézmények végzik, részben pedig centralizált formában történik. Mind a centralizált, mind a decentralizált tájékoztatásban növekvő szerepe van az elektronikus eszközöknek, az internetes tájékoztatólapoknak, fórumoknak. Az egyes felsőoktatási intézményekben a mobilitási lehetőségekről a nemzetközi osztályok, illetve az egyes mobilitási programok (pl. Erasmus, CEEPUS, Leonardo) intézményi koordinátoraitól lehet tájékoztatást kérni. Centralizált formában az egyes programirodák nyújtanak információkat különböző rendezvények, kiadványok, illetve honlapok segítségével. A Magyar Ösztöndíj Bizottság honlapján érhető el az Ösztöndíj Almanach, amely kereshető adatbázis formájában kínál információt az érdeklődőknek (az adott program céljáról és az igénybevétel lehetőségeiről, az ösztöndíj időtartamáról, a pályázató szervezetről és egyéb szükséges részletek-

ről). Emellett Magyarországon 2000 óta működik a Nemzeti Pályainformációs Központ (NPK), amely egy nemzetközi intézményhálózat tagja.

Az intézmény Szegeden található, de hasonlóan az Európai Bizottság Ploteus (Portal on Learning Opportunities Throughout the European Space) nevű internetes portáljához, az európai képzési és mobilitási lehetőségek összegyűjtésében és bemutatásában (valamint a háttérinformációk közzétételében) igen nagy szerepet kap a központ web-es honlapja. Általában is jellemzőnek mondható, hogy a tájékoztatásban növekvő szerepet kap a világháló, bár azt a fajta személyes kommunikációt, amely az egyéni igények reálissá tételében és a lehetőségekkel való összehangolásában hatékony közvetítő lehet, aligha pótolhatja.

A mobilitás hasznosulása

A már többször idézett 2003-as kérdőíves vizsgálat során megkértük a hallgatókat, tíz fokú skálán értékeljék, milyen mértékben ítélik utólag hasznosnak külföldi tanulmányaikat, a mobilitási programban való részvételüket. A legmagasabb átlagos pontszámot az adott ország megismerése kapta, a szakmai ismeretek gyarapodását ennél kisebb mértékűnek ítélték, s a legalacsonyabb átlagpontszámot a szakmai kapcsolatok kialakítása kapta. Hozzá kell tenni, hogy a válaszadók részletesebb elemzése alapján kiderült, a PhD hallgatók körében a szakmai kapcsolatépítés értékelésének átlagpontszáma a mezőny egészénél egy egész ponttal magasabb értéket mutat (6,04). Némi túlzással megkockáztatható az a feltevés, hogy a graduális képzésben a hallgatók nagy hányada általában külföldi tapasztalatokat kíván szerezni, az adott intézmény kínálta szakmai lehetőségeket elsősorban a már tudományos pályájukat építő ösztöndíjasok igyekeznek illetve képesek kihasználni.

10. táblázat: A külföldi tanulmányok hasznosulása a kiutazók értékelése szerint egy 10 fokú skálán (átlagértékek)

A hasznosulás területei	Átlag
Az adott ország megismerése (intézmények, kultúra, munkakörülmények)	8,61
Idegen nyelv tanulása	8,41
Szakmai ismereteinek gyarapodása	6,91
Elhelyezkedési lehetőségeinek javulása (ha még hallgató, hogyan ítéli meg most)	6,28
Szakmai kapcsolatok kialakítása	5,04

Forrás: A 2003-as Erasmus hallgatói felmérés adatai (*Tét 2003*).

A mobilitási program közvetett munkaerő-piaci hatását jelző tény, hogy azok, akik foglalkoznak valamilyen formában a külföldi munkavállalás gondolatával, igen nagy hányadban lehetőleg ugyanabban az országban vállalnának munkát, ahol Erasmus ösztöndíjasként jártak. A felmérésben résztvevő hallgatók több mint 56 százaléka nyilatkozott úgy, hogy vállalna külföldön munkát (egy részük maga is aktívan keresett éppen), s közülük mintegy 40 százalék ugyanabban az országban, ahol ösztöndíjasként szerzett tapasztalatokat.

A már végzett hallgatókat megkérdeztük, milyen szerepet játszott az Erasmus ösztöndíj a későbbi elhelyezkedésben. Legtöbben (a válaszadó 739 fő 41,3 százaléka) azt jelezte, a munkáltató értékelte, hogy rendelkeznek külföldi tapasztalattal. Valamivel kevesebben (37,6 százalék) azt jelezték, hogy a munkaadók az idegennyelvtudást értékelték, és csak a válaszadók egy tizede szerint értékelte a munkaadó azt, hogy egy adott országban szereztek tapasztalatot. A válaszadóknak – saját állítása szerint – csak 5,1 százaléka kamatoztatta közvetlenül az elhelyezkedésben a külföldi tanulmányai során kialakított kapcsolatokat.

A fentiek összegzéseként elmondható, hogy a magyar hallgatók növekvő mértékben mobilak, de nyugat-európai társaiknál jóval kisebb arányban jutnak el külföldre, hogy szakmai tapasztalatokat szerezhessenek illetve nyelvet tanuljanak. A szervezett programok jelentősége is nagyobb, mint a nyugati diákok körében és a jelentős költségek miatt erős a versengés – az amúgy szűkös – támogatási forrásokért. A küldő intézmények jellemzői és a családi háttér meghatározó szerepet játszik a mobilitási lehetőségek kihasználásában. A célországok között szinte valamennyi programban ugyanaz a két ország szerzett kiemelkedő szerepet, Németország és Franciaország. A mobilitásban való részvétel jelentős arányú növekedéséhez, és különösen a kedvezőtlenebb helyzetben lévő csoportok lehetőségeihez juttatásához a támogatók jelenleginél szélesebb körére és aktívabb részvételére lenne szükség, mindamelllett, hogy a hangsúlyos állami szerepvállalás további bővítése sem nélkülözhető.

TÓT ÉVA

IRODALOM

- A magyar oktatási és képzési ágazat mobilitási stratégiája. OM-TKA Munkaanyag.
- A CEEPUS program Magyarországon – múlt és jövő. (2005) http://www.tpf.iif.hu/upload/docs/konyvtar/ceepus/ceepus_disszem_magyar.pdf
- BOKODI SZABOLCS (2005) Socrates/Erasmus év végi intézményi beszámolóok összefoglaló áttekintése – 2003/2004, Tempus Közalapítvány, Kézirat, 2005. január.
- European Student Surveys on the Bologna Process. (2003) ESIB, Szeptember 2003, <http://www.esib.org>
- KÓBOR ILDIKÓ (2003) Beszámoló a Hallgatói Önkormányzatok Erasmus mobilitási programban betöltött szerepének vizsgálatáról. Kézirat. 20 oldal. KFI Dokumentáció.
- PIRRIE, ANNE (et ali) Gender Equality in SOCRATES. Final Report. A study funded by the European Commission. March 2002.
- SCHNITZER, KLAUS (2003) Euro Student Report – Monitoring the Social Dimension in the Bologna Process, HIS (Hochschul-Informationen-System Hannover) <http://www.his.de/Abt2/Auslandsstudium/Eurostudent/socialdimensions.pdf>
- Survey into the Socio-Economic Background of Erasmus Students. (2000) The European Commission.
- Tempus Közalapítvány (ed) (2003) Nemzeti Szakértői Jelentés „Mobilitás és európai együttműködés” témában – Magyarország. Kézirat.
- Tempus Közalapítvány Éves jelentés – 2003 . TKA, 2004 június.
- TÓT ÉVA (2003) A Socrates program értékelése. Kutatás Közben – No 229. Oktatókutató Intézet.